Петро Мальований ходив між дротами, як в менажерії звір. Голодна і неволею до розпуки доведена звірюка. Він спльовував і говорив сам до себе, мов несповна розуму.

"Ідеш направо — дріт, підеш наліво — дріт, і роби з собою що хоч. Грім би їх побив, хороба б їх видусила до лаби. 1 нам нема що їсти, і їм нема що їсти, а миритися не хочуть, дияволи. Перше лиш душогубів у тюрму замикали, а тепер душогуби ходять собі самопаш, а чесний народ, мов худоба в кошарі живе. Ще гірше від худоби, бо худоба — це гріш, а полонений — тягар. Чим скоріше за-ков'язне, тим краще для них, не буде даром хліба жерти. А хліб дорога річ. Перше за дві-три марки можна було в комерсанта цілу буханку купити, а нині один шматок марку коштує, та й то такий, що крізь його аж Тараща1 видно. Тьфу!"

Сів під решіткою, обіймив праве коліно руками і хитався направо й наліво, як від вітру пень.

"О, така гарна днина, сонінько сяє, вода журчить, травиця, ніби чуєш, росте, тільки плуг бери та гайда в поле, ори, сій, волочи. Та невже! Ти тепер не господар, не рільник, а воєннополінний. От яке тобі ім'я підібрали, підбирав би їх дідько на вила. Та то не жарт! У мене десять десятин ріллі, і воли, і корови, і жінка, і діти. Я не хто-небудь! Найстарший син в Америку пішов, гроші робив, похвалявся, що мені золотий годинник в дарунку привезе. Мені то годинника не треба, бо я з сонця читаю, я час свій розумію, але все-таки, дивіть, який у мене син! А я тут, як каторжний який, як в менажерії мавпа, за дротами сиджу. О!"

Доторкнувся рукою шинелі, пощупав себе за рукав, погладив брудну сорочку.

"О, як опорядили мене! Гідний який! Одно слово — воєннополінний. І номер є, і на штанях ляпас, і через плечі ляпас, навіть генерал тільки ляпасів не має!"

Попід табор переходила якась німка. "Guten Tag!"

"Гут таг! Ну, чого вилудила вочі? Не бачила чоловіка чи що?"

Показав їй язик, та зараз, мов засоромлений своїм дітвацьким вчинком, говорив до себе.

"Злість тебе за серце хапає, коли бачиш вольного чоловіка. Ходить собі куди йому завгодно і робить що хоче, а тобі зась. Тамтим, в одинадцятому блоку (тут показав рукою на таборовий цвинтар), тамтим і байдуже, а нам, живим, ні. Ми б тих вольних зубами кусали, бо вони вольні, а ми ні. Роздратували людей, як диких звірів, і прийде ще така година, що вони будуть жертися, як звірюки, о! Прийде..."

І знов обіймив руками коліно, як жінку, і знов хитався направо й наліво. Далеко перед ним синіли гори і видно було світовий курорт Баден2. Туди їхав залізний поїзд.

"О, як спішаться. Децуг, айльцуг, чортзна-який цуг, щоб тільки скоріше, та й щоб тільки скоріше. А ти сиди. Сиди рік, сиди два, сиди три — до суду-віку сиди. Аж досадишся до такого, що тебе нужда з'їсть, або хороба яка вночі задавить, або з розуму зійдеш — тоді і визволять тебе. Воєннополінний!"

Похилив голову на коліно і вже не подібний був до пенька, а до груди землі, яку вижбурляла війна з українського чорнозему і кинула з Таращі над Рейн.

І тая груда землі стала з себе добувати звуки, сумні, скрипливі, страшні:

Ой запив козак, запив, ой запив, загулявся3, А його кінь вороний та на стайні застоявся.

Скрипливі звуки продиралися крізь дротяну решітку і хотіли мандрувати в світи, та вітер завертав їх назад до вуха співака.

"Навіть пісні не хочуть пустити. Вона теж в плєну?

Гарна пісня. Бувало, з кіньми на ніч ідемо та співаємо. Давно було!"

І спомини сідали на його, як на мерця мухи.

Він замовк, скрутився сам у собі і сидів без руху і без тями. Забув, де він і що з ним.

А сонце гріло.

Усміхнувся.

"Та й гріє ж як! Зовсім ніби у нас, ніби те саме сонце. Сонце те саме, а люди не ті, і звичаї другі, і мова не така. Якже це так? Сонце всіх милує, і гріє, і світить, і гладить тебе по голові, і ніби всміхається до тебе, ніби розважає тебе, а чоловік на чоловіка вовком глядить, зуби на тебе щірить: мар-р-рш!"

Гаркнув, як заржавілий ланцюх.

"Замало їм одного табору, другий строять. Та й який здоровий! Тільки там бараки куди кращі, бо це для тих американців, що в полон попали. Американ, то пан, а наш руський мужик до неволі привик".

Його думки побігли іншими шляхами.

"Я вже оце в третьому таборі перебуваю. Був із французами, був із англичанами, а оце між своїх попав. Тамтих ненавидять, але мають їх за

людей, а наших ніби люблять, та так якось, як господар своїх собак любить. Добрі собаки, а все-таки собаки. їм і помий досить..."

Пригадав собі таборовий суп і позіхнув,

"Ніяк не привикнеш до його. Борщику б поїв, вареників щоб мені жінка наварила, та ще зо сметаною, та ще чарочку гіркої, та ще холодок у вишневому садку, а там хай сонінько світить високо десь на небі. А тут воно з тебе останні соки висисає".

Встав і хотів іти в барак, бо незабаром вернуть товариші із школи і почнуть розливати суп. Чим скоріше з тарілкою підійдеш, тим кращого наллють. А там що доброго, й не стане.

Та зір його спинився на американському, новому таборі. Між ним а між старим українським поміж двома решітками бігла стежечка, а тою стежечкою мандрували два часові. Один справа, а другий ізліва. Посередині стрічалися, повертали і розходилися в два боки. Старі, п'ятидесятилітні німецькі бауери.

"Вам, батьки, так само хочеться "шпацірувати", як мені оту, о, сидіти. Пішли б ви собі до своїх жінок, а ми до своїх, та й був би шлюс. А так кумедію з нами грають і годі. О, який мені вояк. У мене кращі в коноплях стояли, та й то воробці не боялися їх".

Засміявся, махнув рукою і вже хотів іти, як нараз мовби його хто по голові вдарив. "Що за біда!" Приложив руку до чола, щоб сонце не сліпило, і стояв, якби до землі приріс.

А навпроти його в американському таборі теж стояв такий, як він, тільки молодший і вбраний гарніше, і теж руку над очима держав.

А потім обоє стали посуватися вперед, поки носами не Доторкнулися до дротів.

— Батьку!

— Сину!

— Невже ж це ви?

— Невже ж це ти, Іване?

Дроти сталися хитати, мовби хотіли їх пустити до себе.

— А ви ж ту що роботе, батьку?

— На Мазуровських болотах у полон попав. Третій рік сиджу. Нудьга така, нужда, а ти?

— А мене в Америці до війська взяли, крізь океан везли, під Раймсом німцям у руки дістався. — Батьку!

— Сину ти мій...

Надбігли часові і відігнали їх від решіток, старого вправо, а молодого уліво.

Перше між ними був океан, а тепер дві дротяні переволоки і стежечка вузька, якою мандрує двоє німецьких вояків туди й назад.

Дві рушниці сунуться понад дроти і ніби позіхають до сонця.